

VYSVĚTLIVKY

V ZÁMKU A V PODZÁMČ

- Str. 9: ze *Springenfeldu* (*von Springenfeld*) — něm. překlad jména Skočdopole; *mamsel* — zkomoleno z *mademoiselle* (vysl. madmoazel)¹; *Joli* — rovněž *Jolíněk* (vysl. žo-), z franc. *joli* ‚hezký‘; *přídavné jméno* — přídomek;
- 10: *honetní kavalír* — slušný, pořádný;
- 12: *vrch koně jezdit* — na koni jezdit; *venkovští bisonové* — velicí psi;
- 13: *fortele si přiosbilo* — osvojilo si vhodnou obratnost, zručnost;
- 14: *pojezdňý* — první hospodářský úředník po správci na bývalých panstvích;
- 15: *pramen* (řeky) — rameno řeky; *podruhovina* — podruhové a podruhyňe (výklad o nich v textu); *ratajna* — velká společná místnost pro čeleď na bývalých velkostaticích, čeledník; *nádvorník* — zaměstnanec na bývalých velkostaticích, který pečoval o pořádek na dvoře;
- 16: *zimní požíva* — živobytí, potrava na zimu; *jsme jako v jíše* — namačkáni (v jíše — v omáčce); *snad se jinde obejdete* — pomůžete si jinde;
- 17: *byla živná osoba* — která se umí živit prací; *dokud vládla* — byla při síle;
- 19: na smrtelném loži teprv *se poznala* — uznala svou chybu;
- 20: *kdo z darů se šatí, bez sukně chodí* — lid. čes. přísloví, srov. Čelakovského *Mudr.* 49: Kdo z darův se šatí, bez kalhot chodí; *vytrhněte komáru nohu, jsou hneď i střeva venku* — srov. v *Mudr. Čelakovského* 176: Vytrhni komáru nohu, a hned jsou i střeva venku (příspěví „ilyrské“); *nevládnost* — slabost, nedostatek síly k práci; *lebeda* — rostlina z čeledi merlíkovitých (*Artiplex*), v nouzi a v dobách hladu sloužila za potravu chudině;
- 21: *bohatý jí, co chce, chudý, co má* — v *Mudr. Čelakovského*, str. 168, jiný variant j. přísloví rus.: Boháč jídá, kdy chce, a chudý, kdy může (kdy má); *rynský* — stříbrný peníz t. zv. konvenční měny, měl 60 krejcarů; v běžné mluvě totéž co zlatý;
- 22: *šlakovitou kuráž* — pořádnou odvalu; do té jeho *pazdrny* vjela — ob. pazderna, stavení, v němž se len nebo konopí suší a tře, pak zanedbaná chalupa, zde obrazně rozčuchaná hlava;

¹ U slov francouzských, často užívaných v této povídce zejm. v řeč Jacquesově, neoznačujeme původ, jen výslovnost.

- 23: *dalamánek*—houska (nepletená) z chlebového těsta (z výražkové mouky);
- 26: oni by mě *hřešili* — hubovali, láli;
- 28: *žejdlík* — stará dutá míra, asi půl litru;
- 29: *rok za rok* — starý způsob bezplatného učednictví, kdy si učedník každý rok bezplatného učení musel odpracovat bez platu;
- 30: *byla čáka* — byla naděje, vyhlídka; *holeček* — malý chlapec;
- 31: *muškát* — druh pelargonie s vonnými listy;
- 32: *mateční koření* — proti bolestem žaludku, obsahovalo především heřmánek (*Matricaria chamomilla*); *lidem na světlosti být* — takže ji lidé stále vidí;
- 33: *bez mluvu* — bez schopnosti mluvit;
- 37: *lebeda* — v. vysv. k str. 20; *přívar* — příkrm; *Blaze tomu, kdo nic nemá, nestará se, kam co schová* — lid. čes. píseň, srov. Erb. Písně národ. II, 1843, č. 325, str. 214; *dát do hlasu* — rozhlásiti; *úmor* — umírání, smrt;
- 38: *nezmrzačilo* — nezmrzačelo, nestalo se mrzáky; *obecnomyšlnost* — sociální citění, smýšlení (slovo Klácelovo);
- 40: *páchnul pačulí* — voněl pačulí, t. j. voňavkou ze sušených listů rostliny *Pogostemon Patchouli*; „*mille de fleurs*“ (vysl. mil d-flér) — dámská voňavka („tisíc květů“); *cuckové plátno* — vyrobené z cucků (z lněné koudele);
- 41: *sliby a trošty* — sliby a utěšování;
- 46: *musje Joli* — zkomoleno z „*monsieur Joli*“ (pan Joli);
- 47: *gróm* — (z angl. *groom*, vysl. grúm) chlapec v livreji pro drobnou obsluhu; *alterací* — rozčilení;
- 50: *furore dělat* — působit sensaci, rozruch; *nedohlednost na Jolínka* — to, že dobře nedohlížela na Jolínka;
- 53: *přívar z lebedy* — viz vysv. k str. 20; *rathúz* — rathauz, radnice; *rumfordská polívka* — o ní vykládá Ig. Herrmann (Před padesáti lety II, 1925, str. 141 n.): „O (její) vyvážení se tuším staral zvláštní dobročinný spolek . . . vídal jsem její vyvážení po Praze na samém sklonku let šedesátých i pak ještě na počátku let sedmdesátých.“ „Byl (vynálezcem té polévky) hrabě Benjamin Rumford, původně prostý občan americký Thompson, přírodovědec filosof (1753—1814), z počátku učitel, pak voják v angl. službách, . . . ministr války atd. . . Připravovala se z bramborů, krup, hrachu, pšeničného chleba, vinného octa, vody a soli, taky z krve a z vyvážky kostí“;
- 54: *malvaz* — druh piva;
- 55: *čajovní stroj* — samovar; *strojný stolek* — toaletní stolek; *vrkoč* — cop; *à la greque* (vysl. grek) — na řecký způsob, hladce sčesané vlasy s velkým uzlem vzadu; „*eau de mille fleurs*“ (vysl. ó d-mil flér) — voňavka (v. vysv. k str. 40);

- 56: *lípová dračka* — tenká louč, štěpina dřeva na svícení nebo podpalování; *delikat* — delikátní, vkusné; *k příruči* — na místo při ruce; *bien* — dobře, dobrá; *sardíny* — sardinky; *vestfálská uzená kýta* — šunka (syrová); *bon, mamsel* — dobře n. dobrá, slečno (v. vysv. k str. 9);
- 58: *přehrští* — co se vejde do hrsti; *sekvestor* — vnučený správce majetku, zejm. zadluženého; *z brku vyrazit* — uvést do zmatku, neklidu;
- 59: *dělat fuky* — chlubit se; *od Halánků* — známá palírna a obchod s lihovinami na Betlemském náměstí, patřily rodině Náprstků; *par honneur, madame* (vysl. paronér) — vskutku, paní; *à Betlémský plácek* — na Betlemském náměstí (à, franc. předložka); *Sacre Dieu* (vysl. sakr dje) — můj bože (doslovně svatý bože);
- 60: *simple domestique* (vysl. sémpl domestyk) — prostá panská, služebná; *prozám* — řečem; *harlekýn* — komická postava italské komedie, zde maškara; *gusto je superbe* (vysl. syperb) — vkus je vynikající; *fidibus* — speciální papír k podpalování dýmky, doutníku; *avec permission* (vysl. avek . . .) — s dovolením; *apropos, ma chère* (fr. à propos, vysl. . .šér) — mimochodem, drahoušku; *chevalier servant* (vysl. švalje serván) — oddaný kavalír, milenec; *štací* — stanice;
- 61: *amours* (vysl. amúr) — milostné plotky; *par dieu* (vysl. pardje) — probůh; *jaloux, capable* (vysl. žalú, kapabl) — žárlivý, schopen; *rival* — sok; *parola* — (franc. parole) řeč; *fidélní* — věrný; *attaché de chambre* (vysl. atašé d-šámbr) — komorník, lokaj; *esprit a kapacitu* — důvtip a schopnost; *původ* — původce; *afektů* — vzrušení; *paprlap* — citoslovce ostřejšího nesouhlasu; *dělat si flauze* — jalově mluvit;
- 62: *charmantní* (vysl. šar-) — okouzující, půvabná; *joli enfant* (vysl. žoli ánfán) — milé dítě (doslovně krásné); *konversírovat* — vésti rozhovor, bavit se; *„bon soir“* (vysl. soár) — dobrý večer;
- 64: *právní* — právní zástupce; *domovní* — vrátný, správce domu;
- 65: *horká nemoc* — tyfus anebo každá horečnatá nemoc; *pásl jako oko v hlavě* — střežil;
- 66: *však se ona pozná jednou* — sezná;
- 73: *navrub obracet* — do podrobností prohlédnout;
- 74: *původ* — viz vysv. k str. 61;
- 75: *dobrobyt* — blahobyť; *nebylo jí rovně* — nebylo jí rovné (ustrnulé rovně místo rovného, rovné);
- 77: *dal „adieu“* (vysl. adyjé) — nechal ji (doslovně: dal sbohem).

CHUDÍ LIDÉ

- 81: *do K . . .* — dějištěm je Kostelec, zvaný dnes Červený Kostelec, kde pobývala B. Němcová hned po sňatku, od září 1837 do jara 1838;

- do lázní* — do Malých Svatoňovic; *farář* — vzorem pro něho není tehdejší farář, ale kaplan Jiří Ehl, dobrý hudebník, a na něho je přeneseno mnoho s postavy Regnera, známého hronovského faráře Havlovického z Jiráskovy kroniky U nás (byl v Kostelci administrátorem 1835—36); *lesy jehlinové* — jehličnaté; *město skoro celé vyhořelo* — stalo se tak 11. srpna 1831, podle domácí tradice právě neopatrností panského myslivce;
- 82: *N . . .* — Náchod; naproti fáře byl *domek* — domek kupce Aug. Hůlka (zde Hlouška), kde Němcová po sňatku skutečně bydlela (je znám z obrazu K. Šaffra v ilustr. vydání Babičky z r. 1891); *harasky* — sukně nebo jiné části šatu z harasu, t. j. hrubé vlněné tkaniny (zvané podle franc. města Arras);
- 84: *pecinky* — zdobnělina od pecina, vyzděný okraj kamen, též schůdky, po nichž se vystupovalo na pec; *vinutí* — nerozstříhané, v stůčkách svinuté plátno, kanafas a p.; *špižírny* — truhly na mouku; *kadlub* — vydlabaný silný špalek sloužící za obrubu studně, zde z kamene;
- 85: *kracky* — chomáče, zejména koudelky, vznikající při předení; sotva *kráčky*, t. j. z chvojí udělaný podklad pro lepší sušení lnu (to by nebylo dost smyslem výstižné); *pardus* — výprask, zejména metlou;
- 86: *šajny* — papírové peníze (t. zv. vídeňské měny) vydané roku 1811 při rakouském státním bankrotu a vyměňované v poměru 1 : 5 za dotavadní papírové peníze (t. zv. měny konvenční); také peníze měděné vydané na podkladě těchto šajnů; *šajnový krejcar* — nejnižší jednotka uvedené měny („šajnu“); *dobrák* — krejcar stříbra, platil dva troníky (t. j. původně 6 haléřů, pak 2 haléře);
- 87: *cukrovka* — cukřenka; *licitací* — dražba; *Martoň* — v historii rodiny tohoto kupce-pláteníka je povšechně zachycena rodina Machova;
- 88: *štípání* — ujímání;
- 89: *poživa* — potraviny;
- 93: *dřevenky* — dřeváky; *travnice* — plachta neboli loktuše na trávu;
- 94: *odprázdnit se* — udělat si volný čas;
- 97: *vozka v modré kytli* — kytle byl dlouhý, téměř stejně široký šat svrchní, zpredu dolů volně visící a vzadu bez rozparku, z hrubého plátna; *Maria Cella* — mariánský poutní chrám v Mariazell v sev. Štyrsku;
- 98: *Jakub Halina* — vzorem byl autorce Josef Alina, žijící tehdy v Kostelci (nebyl však vojákem v Itálii; byl v l. 1832—33 v Čenstochové a na Sibiři); *vybytí* — vybavení;
- 100: *kálá dříví, rozkálal* — štípá, rozštípal;
- 101: *vysoustrované* — vysoustruhované;
- 103: „*V borovém na skále háji stála někdy poušť!*“ — oblíbená tehdy píseň anonymního skladatele na slova K. S. Šnajdra, otištěná v Českém zpěv-

- níku vydávaném Pospíšilem od 1. vydání r. 1855 (v Pichlově Společenském zpěvníku českém teprve od 4. vyd. z r. 1857 atd.), srov. B. Václavek, R. Smetana, Český národní zpěvník, písně české společnosti 19. století, 1940, č. 2; *na kredit* — na úvěr;
- 104: *kastor* — někdejší druh tvrdého klobouku s vlasem (Biberhut); *nankinky* — kalhoty z nankinu, nankingu, z husté bavlněné tkaniny, pojmenované podle čínského města Nanking (Nan-ťin); *karneolové bambule* — z karneolu, žlutě červené odrůdy chalcedonu;
- 105: *šlář* — závoj; *tisknuté šaty* — šaty z potišťeného kartounu;
- 106: *samopřízné* (plátno) — celolněné; *strojné* (plátno) — strojově vyrobené;
- 107: *při kopě* — kopa je 12 svazků, t. j. 60 kusů po 4 přadenech příze lněné a pod.; ten *stroj* na dětech — způsob oblékání;
- 108: *strojná* — parádívá; do krámu to všecko *z domů* chodilo — ... od nich ... (v. dále vysv. ke str. 183);
- 110: *labužky* — lahůdky, pamlsky; *nadlouho* — dávno;
- 114: *těžká žena* — těhotná;
- 115: *Salve Regina* — píseň Zdravas Královno (doslovně: zdráva buď), začáteční slova latinského mariánského hymnu;
- 117: *jako modráčky* — srov. v dopise Čejkově z Ratibořic v České včele 1844; „(v okolí náchodském) ženské mezi obilím jako opravdoví modráčkové vypadaly“;
- 118: *osudné kroužky* — patrně kroužky z dlouhé trávy (zde ostřice), které náhodně vznikají takto: konce několika stébel trávy ve svazek složených se svazují, a dají-li po rozložení jeden kroužek, je to příznivé znamení (vyplní se přání);
- 119: *Kortrej* — Courtrai, holand. Kortrijk, město v Belgii (v záp. Flandrech), proslulé jemným textilnictvím;
- 120: *vypadla* (léta) — prošla, vypršela (léta vojenské služby);
- 121: *Marietta* — ital. zdobnělá forma jm. Marie;
- 122: *do křížku* — patrně do vězení;
- 123: *pykal jsem* — litoval jsem;
- 124: *ke kostelu sv. Zenona* — románský kostel S. Zeno Maggiore ve Veroně;
- 125: *Romeo a Julie* — známý příběh o nešťastných milencích, zpracovaný ve stejnojmenné tragedii Shakespearově; *jedinačka* — jediná dcera; *Ečava* — řeka Adiže, z něm. Etsch;
- 126: *Aňola* — z ital. zastar. Agnola, Anděla;
- 127: *v kostele u sv. Zenona* — v. vysv. k str. 124;
- 128: *Byla jsem celou zimu ve městečku* — B. Němcová byla právě v Kostelci přes zimu, v. vysv. k str. 81;
- 132: *jistit* — s jistotou tvrdit;
- 133: *N....* — v. vysv. k str. 82; *lot* — stará jednotka váhy, v Rakousku 17, 5 g.

- 137: *Vídeňská silnice* — silnice přes Jihlavu do Vídně; *pantáta Hájek* — ži-
vým vzorem k němu byl rtyňský rychtář a forman Ant. Hejna (1795 až
1844), kterého Němcová znala z dětství — po něm rodina Panklova
posílala věci do Vídně — a s nímž se setkávala i v Kostelci a patrně
setkala i ve Vídni; *mejtní cedulky* — potvrzení o zaplaceném mýtu na
silnicích; *jakou to má správu* — jak to dobře vede;
- 138: *cestovníci* — cestující, pocestní;
- 140: *v šlepu a kokrheli* — s vlečkou a v klobouku, posměšně o městsky na-
strojené; *sourozenci* — vrstevníci; *Jesenice* — Velká Jesenice u České
Skalice a o tu patrně jde, poněvadž je bližší k Malé Skalici (zde zv.
Malá Skalička, na str. 181, 185) než *Jasená* (úř. Jasenná) v okrese jaro-
měřském, která je nedaleko, blíže k Josefově, a kde — podle laskavého
sdělení správce Jana Krtičky — nikdy mlýn nebyl; *přístěnek* — výstupek;
- 141: *troučník* — krabička na troudu; *zápekýlko* — zápeček, zápec, místo mezi
pecí a stěnou; *ramenáč* — svícen na louč, zpravidla dvouramenný;
- 142: *zašel mně všecek smysl* — jasné vědomí; *družbovstvo* — družba a ostatní,
kteří přišli na námluvy;
- 143: *proukázala* — prokázala; *mezulánka* — sukně z mezulánu, který vy-
ložen na str. 191; *varhánky* (na kozichu) — drobné faldy; *strouček
rozmarýny* — větvička rozmarýny; *ramenáč* — viz vysv. k str. 141;
(líce) *neuhorelo* — neosmahlo, neopálilo se (slovensky, viz str. 223);
- 144: *jerusalemský balšám* — lidový léčebný prostředek, lihový roztok prys-
kyřic, šafránu, aloe a jiných aromatických na rány (podle sdělení doc.
dr. Hladíka); *rýnský* — v. vysv. k str. 21;
- 145: *modlitebník* — modlitby; *bratrovkyně* — neteř, dcera bratrova;
- 146: *kalibán* — zlý, surový člověk (nestvůrná postava ze Shakespearovy
Bouře); *shodím dolů jako kozla* — narážka na starý lidový zvyk shazo-
vání živého černého kozla s věže nebo vysokého domovního štítu na
den sv. Jakuba (25. července). Krev zabitého zvířete se považovala za
zázračný lék. „Slavnost“ byla provázena pitím a muzikou — jak to
popisuje Al. Jirásek v kronice „U nás“ II, kap. 21; *majolena* — hezké
a zdravím kypící děvče; *hudrman* — nadávka tomu, kdo hudruje (hu-
buj), zde ještě silnější; *mám srdce jako v povlaci* — jsem rozlítostněná;
- 149: *jako homolku* — jako nic (*homolka* — malý sušený sýrec); *pokrovec* —
přikrývka, deka; *líčko jako z jádra* — zdravé;
- 150: *žíhon* — část lidového účesu: vlasy v uzlu vzadu (v týle) podvázané
(a vpředu rozčísnuté); *Zaloňov* — v okr. jaroměřském;
- 152: *až se zvedl* — až se vzepřel; *Lochenice* — na Hradecku;
- 153: *mezulán* — vyložila Němcová v pozn. na str. 191; *cicové fěrtochy* —

- zástěry z cicu, potišťeného kartounu, Němcová sama vykládá jako druh pergálu (*pergál* — perkál, bavlněná tkanina); *Josef Pavel* — skutečná osoba;
- 154: *paní od stavu* — ze šlechtického stavu;
- 156: *jako by na sucho vyvezl* — dostal se do bezpečí, šťastně pořídil; *slunce až požáry házelo* — mlžné šmouhy, opar; *uhořelé čelo* — v. již vysv. k str. 143;
- 158: *zůstala jako kalina* — začervenala se (srov. u Němcové v Pohorské vesnici, str. 31: červená jako kalina — podle červených plodů kaliny);
- 160: *nákov* — kovadlina (ze slovenského nákova); *placna* — žena žvanivá, která plácá;
- 161: *fouskové* — hanlivě: panáci, hejskové, šviháci;
- 163: *Grüss' di Gott, Bruder* — (Grüsse dich . . .) Pozdrav tě Pánbůh, bratře;
- 164: *Herrgott Schwernot, ist dös a sakrisch Madl* — (Herr Gott, Schwerenot, ist dies ein sakrisches Madel) hergot, hrom do toho, to je kakraholtský děvče; *i kann jo nix* — (ich kann ja nichts) to neumím; *eure Sproch is n' sakrische Sproch, do müsst ich mir n' extra Zunge verschoffen um dös zu lernen* — (euere Sprache ist eine sakrische Sprache, da müsst ich mir eine extra Zunge verschaffen, um diese zu lernen) vaše řeč je sakramentská řeč, to bych si musel pořídít zvláštní jazyk, abych se jí naučil; *vesměš ve vídeňské němčině*; *merenda* — taneční zábava s programem, zde zábava vůbec;
- 165: *pomazanka* — máslo k mazání na chleba; *pokradomky* — tajně; *Ples* — obec, kterou dal zbořit Josef II. a na jejím místě vystavět pevnost, později po něm nazvanou Josefov, město známé i z Babičky;
- 166: *hnětenka* — placka z hněteného těsta (v. Obr., str. 13); za Prachaticemi z *Jelínkova* — patrně Jelenky (též Jelenka), lidově místo názvu staršího a dnes úředního Jelemek; *dřevnější leta* — dříve;
- 167: *libra* — stará jednotka váhy, něco přes půl kila (vídeňská — 560 g, česká 514 g); *vědro* — Němcová vykládá i v Karle (Povídky I, v KK, str. 161); *minula se jídla* — byla spotřebována, snědena; (*učedník rok za rok* — viz vysv. k str. 29;
- 168: *Myslivecká třída* — Jägerstrasse; *z Příkopu* — z třídy Graben (blízko Štěpánského dómu); *mimotní věc* — vedlejší věc;
- 169: *do ruky dohazovačů zákupných* — zabývajících se obchodem s děvčaty; *najmula jsem se* — šla jsem do nájmu; *na svatoštěpánské věži* — na věži Štěpánského dómu;
- 170: *Štěpánské náměstí* — ve středu města okolo Štěpánského dómu; *Elisium* — velké zábavní místnosti, zejména taneční, navštěvované tehdy „nižšími“ vrstvami; *Prátr* — Prater (něm.), zábavní park vídeňský; *pověděla, zač je perník v Pardubicích* — notně vynadala;

- 171: *běží jako s troudem* — rychle (tak, aby nevyhasl); *mist* — hra v karty, asi whist v lid. výslovnosti; *klazánata* — hanlivě o dětech; *dělat tetry* — dělat štráchy; *amant* — milý; *k Šperlovi* — zahradní restaurace v čtvrti Leopoldově (Leopoldstadt), navštěvovaná v létě;
- 172: *každého přikreješ* — každého sjedeš; *trolení* — patrně reumatické bolesti;
- 173: *pro krásu může se vyspat* — o kráse není ani řeč; *dvójka* — dva zlaté; *být na řešetě* — být na holičkách; „*Popelář*“ — rozšířená tehdy populární píseň „Gassenhauer“;
- 174: *kolit si* — trkat; *habrovino usmolená* — neotesanče usmolený; *lupeno liliové* — plátek lilie; *zastála* — zastavila se; *hrubý vrkoč* — silný cop;
- 175: *drchny* — klepavé ženy;
- 177: *na té Vídni* — na vídeňském předměstí (v. str. 178), čtvrt Wieden;
- 178: ani svato, co se vidí — zdá se;
- 179: *ta mu vybrala z kapsy drobečky!* — vyčinila mu do každé maličkosti; *se vším všudy nábytkem* — se vším majetkem;
- 181: *žlhon* — lidový účes, v. vysv. k str. 150; *kostel svatého Jána Nepomuckého* — na Praterstrasse;
- 182: *Matka Boží na Schodech* — kostel zvaný Maria-Stiegen na ulici Salvatorské (Salvatorstrasse), kde byly české bohoslužby; *odprázdnit se* — viz vysv. k str. 94; *rohatina* — věšák nebo police na stěně; *kruhule* — květináč;
- 183: *z domů vyhnalo* — od nich, z domova (srov. vysv. k str. 108);
- 184: *od Táborské linie* — výpadní silnice z Vídně (přes Floridsdorf) z počátku stejná na Tábor i na Jihlavu;
- 185: *polámaly se mi váhy* — totiž váhy u vozu, obrazně: nedospěl jsem ke konečnému cíli; *pustil jsem od uzdy* — ustoupil jsem od toho;
- 186: *na půl kola* — o soužití v nemanželském poměru; *že si zůstala stejná* — že se nezměnila;
- 187: *usilovný* — přičinlivý;
- 189: *zůstala jako kalina* — v. vysv. k str. 158;
- 190: *kapitální holka* — prima holka;
- 191: *na cvičení chodí* — na povinné cvičení náboženské; *kunšty* — (z něm.) umělecké kousky;
- 192: zahráli něco *kalého*; *kaleji zahrát* — něco kloudného, pořádného; pořádněji, lépe; *šlakovitě hezké* — emfaticky zesilující: hrozně a pod.;
- 193: *Štraus* — Strauss Johann ml., oblíbený vídeňský skladatel tanců a operet; *půlrenčák* — půlzlatý (v. vysv. k str. 21); *partes* — noty rozepsané pro jednotlivé nástroje;
- 196: *živné* (řemeslo) — které dá obživu, uživí; *postel* — peřiny; *podhlavnice* — polštář; *pápěrnice* — polštář plněný pápěrami, t. j. odranými ostny ptačího peří;

- 197: *kraječ* — nůž na krájení kůže, knejp; *stih* — nával práce (slovensky, v. Němc., Slov. 303);
- 199: *hejsat* — bujně si věsti; *obrátili čihy* — obrátili vlevo; *pozdravení s pomazánkou* — v. vysv. k str. 165;
- 200: *zchudla* — zhubla; dělal *vrtochy* — starosti, neklid;
- 201: *se vším všudy bydle* — s celým zaopatřením; *hlavní kostel* — Svatoštěpánský dóm;
- 202: *od Příkopů* — viz vysv. k str. 168; *vycivený* — hubený, vysílený (slovensky, srov. Němc., Slov. 258);
- 204: *oblaha* — blaženost.

CHYZE POD HORAMI

Slovenská slova vykládá autorka zčásti již sama, a to trojím způsobem: přímo v textu samém, na př. *lubovník* (224), *košiary* (229), anebo výkladem nebo českým překladem v textu, daným do závorky, na př. *kozub* (*kerb*) na str. 216, *statok* (*dobytek*) na str. 229, anebo konečně nejčastěji v poznámkách pod čarou. — Poznámky ty jsou otiskeny pod textem v úplnosti jen s tou změnou, že je začínáme velkou písmenou; vynechali jsme v nich pouze německý překlad u slov *bratová* (*Brudersfrau*, 211), *vieděk* (*Distrikt*, 214), *živý oheň* (*Schwefelblüte*, 224). — Výklady těchto slov, autorkou již vyložených, zde ovšem neuvádíme, leda v těch řídkých případech, kde výklad autorky je třeba opravit nebo doplnit. — Ojedinelá slova česká, která rovněž je třeba vyložit, označujeme zkratkou č.

- 207: *gazda* — hospodář; *pitvor* — síň i s ohništěm; *čuje vlka* — cítí vlka; *napučený* (klobouk jako houba) — č. dial., nabobtnalý, nasáklý; *nocka* — nocleh; *vděčně* — zpr. vdačně, s radostí;
- 208: *chytro* — rychle; *spravte* — připravte, upravte; *halúšky* — drobné trhané noky; *praženica* — výklad na str. 210, pozn.; *ažda* — zpr. azda, snad, myslím; *žák* — student; *gazdina* — zpr. gazdiná, hospodyně; *zmok* (umoklý jako zmok) — hospodářiček, rarášek v podobě zmoklého kuřete; *hádám* — soudím, tuším; *nechvíle* (v pozn.) — nečas; *bratrovec* — synovec; *širica* — „širica je z bílého flanelu, na způsob burnusu, má široké rukávy, které se ale jen v zimě potřebují, v letě jsou obyčejně při konci sešité a slouží co kapsy, límec je čtverhranný a jde dopolo zad, délka její je po kolena“, tak ji popisuje Němcová ve Vzpomínkách z cesty po Uhřích, Dílo XI, str. 43; *oplecko* — „Přes tílko (košile) nosí ženy ‚oplecko‘, lajblíček to bez rukávů a šůsků, zpředu vystříhnutý, na dně sponkami sepjatý. Je ze sukna, v letě lehký, v zimě kožešinou podšitý.“ — „Muži nosí oplecko kožešinou podšité“, srov. Němcová Dílo XI, str. 84 a 86; *krpce* — „punčochy, čili vlastně boty po kolena

- sahající z bílé tlusté vlněné látky“ (Němc., Slov. 273); by se v tom *neveznal* — č. dial., nevyznal (srov. i v Babičce, str. 21);
- 209: *dráhně času* — dávno; *živnost* — statek; *hevešská stolica* — hevešský komitát, dnes v sev. Maďarsku při hranicích československých; *horné pirtě* — pozn. autorčinu doplň: pěšinky od ovcí vyšlapané v lese; *zmáta* — zmate, způsobí, že zabloudí;
- 210: *zakrúten* — zamotán, zahalen; *mátoha* — strašidlo (viz str. 225; mátoha moci k domu nemá); jemu *roveň* neznala — rovného (v. vysv. k str. 75); *stryně* — stryňa (tak je na str. 228), stryná, otcova sestra;
- 211: *hen od Trnavy* — tam, tamhle . . .;
- 212: *Ej bystu bohu* — zpr. bystu, zaklínací citoslovce; *Filekovo* — Filakovo, blízko Lučence; *Vávra Brezula* — správně Pal'o (Pavel) Brezula, známý hrdina z místních bojů s Turky z 2. pol. 17. stol.; *aga* — titul vyšších tureckých důstojníků; *teraz* — nyní, teď; *dětné děti* — děti dětí, vnuci; *fladrové dřevo* — není jen dřevo z jasanu, ale každé dřevo jádrovité, sukovaté; „dříví jasanové, javorové, jakož i brestové nazývají *dřevo fládrovuo*“, Němc., Kraje a lesy na Zvolen., Dílo XI, 259;
- 213: *nenazdajky* — znenadání; *z čista vedra* — z čista jasna (*vedra* není však slovenské, ale jihoslovanské); *pod Bělohradem* — pod Bělehradem; *vědomý* — znalý; *ažda* — snad; *nemá ho kto nariekat* (v pozn.) — Němcová: . . . *kdo nariekati*;
- 214: *polovačka* — pol'ovačka, lov; *prezvísko* — přezdívka; *hiba, iba* — jen; *gajdy* — dudy; *Černý Hronec* — přítok Hronu tekoucí prudce od Klenovského Vepru; *věstice* — zpr. věštice, věštkyň, hadačka; *vědomice* — vědma;
- 215: *strmý* (na vás) — příkrý, přísný; *Ažda ma dakto s práznym . . . zle . . .* (v pozn.) — Němcová: *Ažda má dakdo s prázným . . . zlé . . .*; *ažda* — jestliže;
- 218: *shovor* — rozhovor; *pokrovec* — pokrývka, deka; *mladoženstvo* — mladí manželé; *čos* — cos; *přisníje se vám* — bude se vám zdát;
- 219: *obeta* — obět; *úslunní* — slovenský úslunný; výslunný, sluneční; *živá lesina* (*Lycium europeum*) — kustovnice;
- 220: *na posluchách* (byl jsem) — naslouchal jsem; *jste hore* — jste vzhůru; *jaj ale* — zesílené ‚ale‘ jako výraz údivu; *pokolinsko* — po kolenou (Němc., Slov. 273 *kolnisko*, ale patrně má být rovněž *kolinsko*); *hola* (Baba) — zpr. hol'a, holý nebo jen travou a klečí porostlý vrchol hory, hřbet horský; *hen tam* — tamhle; *laz* — vymýcená místa (stráně) na horách, neobdělaná i obdělaná, kopanina; *okolo Bystrice* — t. j. Banské Bystrice; *ty pěkný rúči* — slovensky tie pekné rúče (čipky), krásné (krajky); *jarmok* — jarmark, výroční trh;
- 221: *nach sa chystá* — nech, necht; *cedilo* — viz pozn. na str. 218; *kabanica* —

- „Přes sebe nosí pod kolena dlouhé bílé vlněné, černě vyšité kabanice, které přes ramena lehce přehozené, u krku šňůrou přidržené mají,“ píše Němcová ve svých Zápiscích, Dílo XI, 86; *návlaky* — v. pozn. na str. 208; *bambaska* — bambusová hůlka; *palice* — hůl; *plundry* — široké kalhoty;
- 222: *stračí nožka* — stračka, rostlina z čeledi pryskyřníkovitých, Delphinium; *pásovaná fěrtuška* — zástěrka zdobená pásky; *kment* — č., jemné batistové plátno; barvy *karmažové* (karmoisin) — karmazín, červené barvivo z červce nopálového, karmín; *čižmy z korduánu* — botky z jemné zbarvené usně z kozí nebo ovčí kůže; *možná* — zámožná; *radvaňský jarmok* — Radvaň, dříve městys, dnes předměstí Banské Bystrice s vyhlášenými kdysi výročními trhy zářijovými (Němcová je poznala, v. dopis rodině ze Sliache z 8. IX. 1855); *coul* (pozn.) — palec (z něm.), zaniklá stará míra (2,63 cm); *vrkoč* — cop;
- 223: *kabanička* — kabátek z houně (v. výše kabanica, k str. 221); *ošial* — ošial', Němcová uvádí v pozn. „zápal mozku“, ale patrně jen závrat; *neohořelo* (líčko) — neosmahlo se; *pierko, perečko* — v. piero na str. 208; písně *Čože si robila . . . , Tá Lintava . . . , Čie to dievča* otřeseny v úpravě Vlčkové, jen v písni *Tá Lintava . . .* ponecháno *srdienko* (a zde i ve všech ostatních místech v dnešním pravopise *kvitne* — nikoli *kvitně* atd.); Němcová: *Čože si robila na lúce zelené . . . z rúžičky červené; Ta Lintava . . . kvítkom kvitne, to moje srdénko . . . do něj . . . ; Či to děvče, či to, na té lúce zpievá? . . . sbierá; u Němcové jsou tyto písně vloženy do souvislého textu; první z nich Čože si robila je v Kollárových Nár. zpievankách I, 137 (ale v tej hore zelenej m. na lúce zelenej), druhou uvádí sama Němcová ve svém Dodatku k pís-ním Kollára (Dílo XIII, 16), ale se začátkem jiným: *Lintava roľa samým kvietkom kvitně, to moje srdienko len mi do něj lipně; třetí je opět v Nár. zpievankách I, 59 (ale na tom vršku m. na tej lúce; zpievá, zbiera s délkou jako u Němcové); že ani s nebe nepadají, ani v háji nerostou, ale že je mládenci a děvčence vynajdou* — podle známé písně z Kollárových Nár. zpievanek I, 59: *Zpievanky, zpievanky, kde ste sa vy vzaly, či ste z neba padly, či ste rástly v háji? Z neba sme nepadly, v háji sme nerástly, ale nás mládenci, a děvčence našly;**
- 224: *kabanice, čipky* — v. vysv. k str. 221 a pozn. na str. 213; *děvojna* — dospělé děvče, panna; *kápka, cedilo* — v. pozn. na str. 223 a 218; *psiarka* — psárka, travina (*Alopecurus pratensis*); *lubovník* — devater-ník;
- 225: *turanka* — patrně turan ostrý; *nepomátalo je* — nezavedlo je, nezablou-dili; *chodí po hore* — po lesích, viz pozn. na str. 209; *mátá* — straší; *mátoha* — viz vysv. k str. 210; *keď* — když; *pirtě* — viz vysv. k str. 209;

- 226: *vykolčované stromy* (pozn.) — vykácené; *čistina* — mýtina; *pažit* — pažit, trávník; *čutora* — viz pozn. na str. 218; *Teče voda podle vody, půjdeme my na jahody* — zaznamenává Němcová v Dodatku k písním Kollára: *Těče voda podle vody, půjdeme my na jahody* (Dílo XIII, 17); *plena* — šátek; *přehřšle* (pozn.) — množství, které se nabere do obou hrstí, řidčeji do jedné;
- 227: *nákresní knížka* — č., skizzák;
- 228: *pánbožkova kravička* — beruška, slunéčko sedmitečné; *orešník* — č. (ořešník), pták z čeledi havranů (*Nucifraga caryocatactes*); *zástromí* — č., místo za stromy; *čistina* — v. vysv. k str. 226; *košiary* — výklad v textu na str. 229; *snad vaty* — (kotel byl zavěšen) nad ohněm (*snad* — znad, složená předložka); *gelety* — v. pozn. na str. 229;
- 229: *podkrovnice* — trámy v krovu; *květnice* — č., květinová zahrada;
- 230: *gazdovstvo* — hospodářství; *hrmavice* — bouřka; *vrecko s dohanem* — pytlík s tabákem;
- 231: „*parády s nimi robít*“ — dělat s nimi ceremonie; *ty bolvan* — ty chlape, lenochu; *tarájí* — žvaní, povídají; *na poctivý chléb* — do řádného statku;
- 232: *ošípané* — prasata; *s oprošením* — s odpuštěním; *Lopej* — osada v okrese Brezno;
- 232—233: píseň *Keby já vedela . . .* otištěna shodně s Němcovou (jen *vedela* m. věděla, *ver by* m. verby, *Vájano* m. Vajáno); je ve stejném znění u Kollára, Nár. zpievanky I, 16 (*švárnému* m. švarnému), kromě posledního verše *Jáno, Jáno, Vájano* — ten je u Kollára na uvedeném místě v písni jiné ve znění *Jano, Jano, Vájano*; *ver* — věru, tedy;
- 233: *hlavně* (hořící) — hořící dřevo, polena; píseň *Ej húsky* otištěna shodně s Němcovou (jen *daleko* m. daleko, *nevidely* m. neviděly), popěvek *Nač ti šuhaj* i s odpovědí rovněž (jen opraveno — podle Vlčka — *trňa* na *třňa* a v posledním verši *zimoviska* na *zimovisko*; ponecháno *čtyry* m. *štyry*); popěvek *Nač ti, šuhaj* má sice obdobu v Kollárových Nár. zpievankách (I, 249, *Na čo ti je šuhajičku žena, keď ty nemáš zimovisko doma?*, ale odpověď se zde na-prosto liší: *Kúpím si já zo tri vozy sena, budem mať zimovisko doma*, — odpověď shodná s Němcovou je v Sušilových Morav. nár. písních (1860, str. 681, z Březové: *Na čo je ti, šohajenko, žena, keď ty nemáš zimoviska doma? Narúbeme štyry fúry trnja, budeme mať zimovisko doma*); *vydat sa* — vdát se; *zimovisko* — píce na zimu;
- 234: *pobozkat* — políbit; *sekerkami zvrťali* — o tom vykládá sama Němcová (Dílo XIII, 68): „(sekyrkami čili valaškami) rádi nad hlavami pohazují, čili, jako oni říkají, *zvrťají*, poněvadž když sekyrku vyhodí vzhůru, s velikou hbitostí a lehkostí se to stává, jako by se jim z ruky vy-

- vrta“; píseň *Vinohrad, vinohrad* ponecháváme opět ve znění Němcové (jen *veď* m. veť, *bitá* m. bita, *bitý* m. bity, *vyššie* m. vyšší, *Pánboh* m. pánbůh); Vlčková úprava zbytečně změnila na *Boleráz, boleráz*, ač právě obdobné písně mají variantu *Vinohrad, vinohrad* // *Boleráz, boleráz*, srov. Slovenské spevy II, 1894, č. 442, 443;
- 235: pln přirozené *miloty* — půvabu; *černobýl* — pelyněk obecný (*Artemisia vulgaris*), hojně v domácím lékařství užívaný; stavení *vykadily* — vykouřily;
- 236: *ulubily* — spr. ul'ubily, umilovaly k smrti; píseň *Tvár moja . . .* ponecháváme opět ve znění Němcové, úplně shodném s Kollárovými Nár. zpievankami (I, 18), jen *ružičkou* m. růžičkou (to i u Kollára); „*dobrá vuolička*“ — dobrá nálada;
- 237: *bielé kráľke* — svatojanské kvítí, kopretina bílá; *nástin* — č., nácrtek; *prsto domů* — přímo domů; *jako na tátošich* — jako na ohnivých koních; *zmyslí se na nás* — pomyslí si, připomene si; *roztěžkal som se* — roztesknil jsem se;
- 238: *horárka* — hajná; *přišlo mi z očí* — byla jsem uhranuta;
- 239: píseň *Milovali sme sa . . .* otištěna v úpravě Vlčkové (jen *nechal* a podobně m. něchal, *žialu* m. žial'u); Němcová přešla zde značnou měrou do češtiny, má:
- Milovali sme se ako holubičky,
rozlúčili sme se ako vlašovičky,
nechal si mne drahý v želi postavenou,
a ty si zaletěl za horu zelenou,
za horu zelenou, za ten černý oblak,
milý, duša moja, skuoro sa mi navrať.
- Sauerschüill* — čti Završil, zkomoleno z českého Zavřil n. Zavřel;
- 240: *veritabel* cikánka — skutečná cikánka; *kmet* — zeman, sedlák; *chère maman* — (franc., vysl. šér) drahá maminka.

PAN UČITEL

- 243: *dubina* — dubový les, doubrava; *Chvalín* — vymyšlené jméno místní podle Chvalkovic, kde byla Božena Němcová na vychování v letech 1830—1833; do školy však v Chvalkovicích nechodila a nebydla u své kmotry, nýbrž u obročního Hocha v starém zámku chvalkovickém kdysi pánů z Dubé a Dobřenských; *s provoda bylo* — po první neděli po velikonocích; *v té dūmince* — v té falešné představě; *v hodince, v privátě* — v soukromé hodině;
- 244: *mošinka* — malá taška pletená z rákosí; takovou mošinku nosila Němcová sama do školy, jak na to vzpomíná v Obrazích z okolí domažlic-

- kého („tu jsem viděla zas tu roztomilou mošinku z rákosí s nesčíslnými barevnými klůčkami, jakou jsem sama do školy nosívala“, Obr., str.22);
- 245: *Bydlely jsme v starém někdy rytířském zámku* — v. výklad místa Chvalín k str. 243; *slovem božím pozdravovaly* — t. zv. křesťanským tehdy obvyklým na venkově pozdravením, t. j. Pochválen Pán Ježíš Kristus;
- 247: *vyučovací úpravy a pomůcky* — přípravy a pomůcky k vyučování; *vikář* — duchovní dozorce na školách v určitém obvodu; *kolčava* — drobná kunovitá šelma, lasička;
- 248: (písmena) . . . *v složky* . . . skládat — do slabik;
- 249: *pouzdrátko* — mazlivě dítě; *rafijl* — písátkem (z lat.); *přinesla mi matka z jarmarku tabulku, na níž byl lístek, potištěn černými literkami; nad nimi byl vymalovaný červený kohoutek* — dřevěná destička, z níž se kdysi učivalo číst; srov. v Babičce (str. 148, NK): „Adelka dostala tenkrát jarmarku dřevěnou desku, na níž byla abeceda. . . „A když si pamatuješ otčenáš a písničky, budeš si pamatovat i abecedu,“ pravila matka.“; *V sousedství bydlel pan strýček* — patrně jde o zahradníka Bosse, Němce, který bydlel v sousedství Panklových a s malou Barunkou se hodně obíral a poučoval ji hlavně o přírodě (srov. Sborník 1912, str. 47); *v květné zahradě* — květinové;
- 250: *v nehodě* — v nepohodě, nečase; *dvakrát v témdni* — dvakrát týdně;
- 251: ani zpěv nebyl . . . *v podruží* — nebyl zanedbáván, opomíjen; *dvakrát do téhodne* — dvakrát týdně; *učily jsme se . . . diskantovým . . . notám* — notám v klíči C (sopránovém), který se píše na první lince; *diskantista* — zpěvák s vysokým sopránovým hlasem; *na kruchtě* — na kostelním kůru (z lat.);
- 252: *úhly země* — světové strany;
- 253: *partiky* — pletichy (z lat.);
- 254: *cizinec* — člověk cizí, přespólní (nikoli jen z cizí země); *běhala jako čemerka* — čiperně (*čemerka* — lid. čemeřice, rostlina z řádu pryskyřníkovitých; kýchací prášek z ní); *širokou na celé kolo zástěru* — zástěru okolo celého těla;
- 255: *sobotáles* — někdejší školní plat na škole, který se učiteli dával, a to v sobotu; *záplatkář* — ten, kdo dělá záplaty, správkař; *roubelce* — dřevěné jehlice na pletení;
- 256: *neunavené vdově* — neúnavné;
- 257: *Šest let byla jsem v Chvalíně* — viz výkl. k místu Chvalín k str. 243; *v postě* — v církevním životě v době od Popelční středy do velikonoc; *vikář* — v. vysv. k str. 247; *hospodářský úřední* — hospodářský úředník; *obroční* — vrchnostenský hospodářský úředník, který měl dohled nad obilními zásobami;
- 259: *sprostnost . . . rodičů* — hloupost.

- 263: *co bys jen trochu se oboulala* — otrkala, okoukala; *jsi neumírající matka* — podobná matce tak, že její podoba nezemře, zůstane v dceřině;
- 264: *groš* — v 17.—19. stol. rakouská drobná mince v hodnotě tři krejcarů; později nejmenší mince; *na vagace* — na vakace (z lat.), prázdniny; *Bartík* — zdobnělina os. jména Bartoloměj; *hyn* — dial. (chod.) tuhle; poslední *vindru by . . . dal* — z něm. Wiener — penízek, halěr, groš; *šindele mohly praskat* — at se dělo co dělo; *jak se lidé nosili* — o jejich kroji a způsobu života; *jaká živnost jejich* — jakou práci se živí; *přástky* — zimní hromadné předení v domácnosti (srov. Povídky I v KK, str. 15); *je celý den jako v kolovratě* — točí se, je v pohybu;
- 265: *domovní list* — dříve průkaz o tom, že někomu přísluší v jisté obci právo domovské; *mýto* — místo, kde se vybírala dávka za užívání silnic, mýtní závora; *dvacetník* — stříbrný peníz platící 20 menších, zpravidla krejcarů (podle konvenční měny do r. 1857 bylo 60 krejcarů do jednoho zlatého); *calta* — „pečivo vánoční, vánočka“, tak vysvětluje Němcová sama v pozn. ke Karle (v. Povídky I v KK, str. 185);
- 266: *jménem božím ji nepozdravili* — v. vysv. k str. 245; *líčko jako z jádra* — zdravé (v. pozn. k str. 149);
- 268: *svědomí jako vozová plachta* — takové, že vše se do něho směstná;
- 269: *ale já nevládnou navážit* — nemám síly navážit; *vete* — dial. (chod.) vidte; v. Různořeči z okolí domažlického II, Obr. str. 172; srov. *vet?* v Karle (Povídky I v KK, str. 169);
- 270: *dvacetník* — v. pozn. k str. 265;
- 271: *v podruží* — být v nájemném bytě na venkově, zpr. s povinností pracovat u majitele (v. Povídky II v KK, V zámku a v podzámčí, str. 15); *Kdes, holubičko, lítala, kdes tvé bílé peříčko zmáchala* — známá lidová píseň z Hradecka; je u Čelakovského v Slovanských národních písních I (1822), str. 62 ve znění: „Kdes, holubičko, bloudila, / že jsi své peříčko, / zlatá holubičko! / zmokřila?“; Erben má ve sbírce Písně národní v Čechách, sv. III (1845), str. 93, č. 439 tento text: „Kdes, holubičko, / lítala, / žes sobě líčko, / krásné peříčko / zrousala?“; poněkud jiný text je u Sušila v Moravských národních písních (1860), str. 250, č. 299: „Kdes, holubičko, lítala, / žes své péřečka zmáchala?“ — a u Kolára ve sbírce Národnie zpievanky II (1835), str. 131, č. 11 (Sivá holubička), kde po úvodních verších „Holubička sivá lietala, / že se nebe, zeme krídelečky týkala“ následují verše: „Kdes, holubička, lietala? / Kde si svoje zlaté krídelečka zmáchala?“; *Housínské pohoří* — podhůří Brd, jižně od Berouna, táhnoucí se ve směru východ—západ;
- 272: *četnická čáka* — černá helmice, přilbice se žlutým kováním a bodcem;

- mykla sebou jako mřeňka nazpět* — *mrskla sebou jako rybka*; *mřeňka* — drobná ryba, grundle; *uháněla jedním vrhem* — v jednom kuse, bez přestávky; *uhorčenou tvář* — uhlátou, rozpálenou;
- 273: *není vám tuze kale* — dobře, valně; *bečvář* — bednář;
- 274: *žandár* — četník (z fr.); *ve všední* — ve všední dny; *salup* — velký ženský šátek, jímž se zaobalovala celá horní část těla;
- 275: *nedělná fiflena* — nepracující, vyhýbající se práci; *na ponebí* — na půdě; *upokoří se otcí* — podvolí se, poslechne; *jeden před druhým vody nezkalí* — jeden druhému nezpůsobí nepříjemnosti;
- 276: *jedinačka* — jediná dcera; *Bartík* — v. výkl. k str. 264; *selské posvícení* — starší, t. zv. mladé posvícení, které se slavilo týden po t. zv. císařském, svatohavelském, později zavedeném;
- 277: *šla jsem jako za pluhem* — pomalu, těžce; *vaječník* — patrně druh vaječné omelety;
- 278: *blud ji obešel* — zabloudila; *šla natrhat bezových listů* — t. j. listů černého bezu (bezinky), které se v lidovém léčení přikládalo hlavně na otoky; *vrhlík* — (chod.) květináč; (cíchy) jsou *po bílu* — čistě povlečené;
- 280: *mermocí* — mermomocí, stůj co stůj;
- 281: *kromě přání mojich rodičů* — proti přání; *upokoř se mu* — v. pozn. k str. 275; *že se mi z toho div v hlavě nepopudilo* — že jsem se z toho div nepomátla (srov. Karla, Povědky I v KK, str. 180);
- 282: *vychudlý* — vyhublý; *drchají o mně* — klevetí, pomlouvají; *pletky* — hlouposti;
- 283: *tím mně nejvíce hlaholil* — tím si mne nejvíce získával;
- 284: *dívčí* — dial. (chod.) dívka, děvče (srov. Karla, Povědky I v KK, str. 147; *vylíčí se* — dial. vyplní se; *otčenášek za dušičky, aby ji časně vzbudily* — modlitba, kterou si lze podle pověry vyprositi probuzení v jistou hodinu;
- 285: *Vy krásné hvězdičky, jak jste vy maličky* — národní píseň z Berounska; uvádí ji Čelakovský v Slovanických národních písních I (1822), str. 23 a Erben v Prostonárodních českých písních a říkadlech (1864) č. 325 pod titulem „Vzpomínky vojínovy“, a to se stejným začátkem: „Překrásné hvězdičky, / jak jste vy maličky“, další text se na obou místech poněkud liší; *je tu jako v limbu* — tma jako v pytli (*limb* — předpekli);
- 286: *řebíčkovy kabátek* — rezavě hnědé barvy podle koření hřebíčku.

Zkratky užití ve vysvětlivkách: *Dílo* — Dílo Boženy Němcové, vydané Mil. Novotným ve 14 svazcích; *Němc., Slov.* — Slovenský slovník Němcové, uveřejněný v Díle, sv. XIII; *Obr.* — Národopisné a cestopisné obrázky z Čech, KK (sv. 3); *KK* — Knihovna klasiků (Spisy Bož. Němcové); *NK* — Národní knihovna.